

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 3 • Haziran 2021 • 59-89
Issue: 3 • June 2021 • 59-89

Din Sosyal Psikolojisi Perspektifinden Toplumsal Patolojilerle Başa Çıkma Süreçleri Üzerine Değerlendirmeler

Evaluations on Coping Processes with Social Pathologies
from the Perspective of Social Psychology of Religion

Yusuf Fırıncı

Doktora Öğrencisi
Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: yfirinci@ankara.edu.tr
Orcid: 0000-0002-4364-0142
Ankara / Türkiye

PhD Student
Ankara University
Institute of Social Sciences
E-mail: yfirinci@ankara.edu.tr
Orcid: 0000-0002-4364-0142
Ankara / Turkey

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 01 Aralık 2020 • 01 December 2020
Kabul Tarihi • Accepted 17 Mayıs 2021 • 17 May 2021

Ö z e t

Toplumsal patolojiler, bireylerin sağlığını ve toplumların refahını tehdit eden olumsuz durumlar olup küresel ölçekli kriz durumları da doğrudan benzer tehditler yaratmakta, mevcut patolojik durumları olumsuz etkileriyle geliştirebilmekte veya derinleştirebilmektedir. Bu kapsamda öncelikli olarak farkındalık artışı sağlanması önemlidir. Farkındalık artışından sonra patolojileri önleyici veya giderici tedbirler geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çeşitli zamanlarda deneyimlenmiş olan ve bireyler ve toplumlar için tedbir alınması gerektiğine dikkat çekilen önemli hususlar arasından; nezaketsizlik artışı, herhangi bir selamet ufku dışına atılmışlık hissiyatı, varoluş kaybı, intihar vakaları artışı gibi çeşitli konulara değinilmiştir. Bu çalışmada, psikoloji alanındaki çeşitli araştırmalardan faydalanılması ve çeşitli dini başa çıkma arayışlarının değerlendirilmesi önerilmektedir. Küresel ekonomik sıkıntıların ülkemize asgari ölçüde yaşanması için gerekli tedbirler alınmakta olsa da bazı sıkıntıların doğması mümkündür. Bu doğrultuda bireylerin artan problemler karşısında hayata bağlanmalarını sağlayacak yaşama amaçları oluşturmaları için faydalı olabilecek unsurların araştırılması, bu çalışmanın kapsamı içindedir. Çalışmada bireylerin ruh sağlığı dirençlerini güçlü tutma ve güçlendirme amaçları doğrultusunda toplumların bireyleri arasındaki bilinçdışı ilişki ağlarının güçlendirilmesi, bireylerin hoş ve yüce duygular içinde yaşayabilmelerinin sağlanması için gerekli stratejilerin araştırılması önerilmektedir. Ayrıca bireylerin psikolojik dirençliliklerini güçlendirmek için din, şehir, ülke gibi sembollerin kolektif bilinçdışı kapsamındaki ilktipler, arketipler çerçevesinde ele alınması ve bu sembollerin güçlendirici, güven, bağlılık ve hayranlık verici etmenler olarak kurgulanmasının faydalı olabileceği düşüncesi araştırılmıştır. Sembolik etkileşimci yaklaşımdan da çıkarım sağlanabileceği üzere, topluluklar, gruplar ve hatta küresel dünya çapında inşa edilen birçok normal, gerçekte patolojik olabilir. Dolayısıyla, kriz dönemlerinde sorunlarla başa çıkmada dini/manevi başa çıkma stratejileri üzerinde odaklanılmasının faydalı olacağı düşünülebilir. Felaket dönemlerinde felaketlerden kaynaklanan ıstıraplarla başa çıkmada; dini öğretiler ve çağların deneyimlerinden rafine edilen, nesillerin birikimleriyle oluşmuş kültürel değerlerden faydalanılması akıllıca bir tutum olabilir. Araştırmada bireysel ve toplumsal bazı patoloji sebepleri tetkik edilmiş, olağan ve olağandışı patolojiye değinilmiş, bunların önlenmesi veya tedavisi için çeşitli görüşler incelenmiştir. Bu kapsamda çalışmanın son bölümünde ailenin önemi, toplumsal dayanışmanın destekleyici rolü, toplumsal değerler gibi hususlar, kültür, inanç ve din boyutu başlığı altında kısaca değerlendirilmiştir. Dini başa çıkma ile ilgili olarak çeşitli örnekler gösterilmiştir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Küresel salgın • Toplumsal patoloji
Ruh sağlığı • Başa çıkma • Değerler

A b s t r a c t

Social pathologies constitute negative situations by threatening the health of the individuals and the welfare of the societies. Global crisis directly creates similar threats that may develop, deepen ongoing pathological conditions together with its negative effects. Within this scope, priority must be given to raising awareness. After raising awareness, developing measures to prevent or to eliminate pathologies is a must. This research suggests, benefiting from various research within the field of psychology and evaluating various religious coping quests. Even though the necessary precautions, to minimize effects of experiencing global economic difficulties within our country are being taken, emergence of some difficulties is possible. Accordingly, under the conditions of increasing problems in their lives, searching for beneficial factors that may help individuals to develop purpose of life for holding on to life, is within the scope of this research. Targeting strengthening and keeping the resilience of the mental health of the individuals, this research suggests that it is necessary to search for strategies that strengthen the web of unconscious relations between individuals of the societies enabling the individuals to live within pleasurable and supreme emotions. Furthermore, to reinforce the psychological resilience of the individuals, the idea of exploring symbols in the framework of archetypes within collective unconscious such as religion, city, country and the idea the building these symbols as the strengthening, reassuring and cohesive factors may be beneficial, have been investigated. As the symbolic interactionist approach suggests, various normals constructed for communities, groups, and even the global world can actually be pathological. Therefore, it can be conceived that it can be useful to focus on religious/spiritual coping strategies to cope with problems in the times of crises. In times of disasters, it can be a wise attitude to utilize some of the religious teachings and cultural values which are formed by the accumulations from the generations that were refined from the experiences throughout the eras, to cope with pains that emanates from disasters. This research explores some of the causes of individual and social pathologies mentioning about normal and abnormal pathologies, this research examines various perspectives on prevention or elimination of these pathologies. In the last section of this work, under the title of; culture, belief and religion, issues such as importance of family, supportive role of social collaboration and social values has been briefly evaluated. Various examples regarding religious coping has been illustrated.

K e y w o r d s

Psychology of religion • Global pandemic • Social pathology
Mental health • Coping • Values

Giriş

Yirmibirinci yüzyılda toplumları etkileyen uluslararası sorunlar arasına yeni bir tanesi daha eklenmiştir. Küresel ölçekli Covid 19 salgın hastalığı, çağımız problemlerinden birçok yönde ayrılmaktadır. Bu küresel salgın, makro ölçekte bakıldığında, kalkınmış ülkeler ile kalkınmakta olan ülkeler ayrımı gözetmeksizin tüm uluslararası ekonomik ve toplumsal aktörleri etkilemiştir. Benzer şekilde mikro ölçekte incelendiğinde ise toplumsal tabakaların tüm kesimlerini farklı boyutlarda olsa da etkilemiştir.

Salgın hastalık sebebiyle yaşanan sorunlar arasında; artan kitlesel ölümlerin yarattığı korkunun yanı sıra, toplumsal patolojileri arttırması öngörülebilecek şekilde bireylerin hayatlarına yönelik belirsizlik, güvensizlik, tedirginlik, umutsuzluk düşüncelerinin artması mümkündür. Britanya Genelkurmay Başkanı Nick Carter, yaşadığımız zamanda dünyanın çok fazla belirsiz ve huzursuz bir yer olduğunu belirtmiş, küresel salgının olumsuz etkilerine değinmiş, üçüncü dünya savaşı çıkması riski bulunduğunu ifade etmiş ve 2030 yılı Britanya ordusu için 90000 insan asker ile 30000 robot vizyonu önermiştir (Haynes, 2020).

Yakın zamanda Amerikan Psikoloji Birliği tarafından yayınlanan bir araştırmada salgın hastalık sonrası oluşacak ekonomik felaket etkilerine halkın nasıl tepki verebileceği tartışılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 2020 yılının ikinci yarısında işsizlik oranının 1933 Büyük Buhan dönemindeki %22,9'luk oranı da aşarak %32,1'e ulaşabileceğine yönelik resmi öngörüler paylaşılmış, maddiyat yetersizliklerinin insanların ruhsal sağlıklarına olumsuz etkilerinin derinleşebileceği belirtilmiştir (Pappas, 2020).

Artan ruhsal sağlık sorunları ve intihar teşebbüs oranlarının artmasını konu edinen yukarıda değinilen araştırmada; büyük ulusal şokların toplumların düşük eğitimlileri ile dezavantajlı kesimlere daha güçlü tesir ettiği belirtilmiş, bu olumsuzluklara karşı dirençlilik geliştirilebilmesi için hayat gayesi, yaşama amacı oluşturulması ile hayata bağlanılmanın sağlanması önerilmiştir (Pappas, 2020).

Avrupa'da orta çağda görülen kara ölüm ismiyle anılan veba hastalığı salgını sonrası artan ölümlerin yanı sıra toplumsal olarak çok boyutlu değişiklikler yaşanmıştır. Salgın hastalık sonrası dönemde yaşanan toplumsal koşulların toplumlar üzerindeki etkilerini anlatabilecek bir kapsam ise insanların davranışlarının değişmesidir. Ondördüncü yüzyılın ikinci yarısına bakıldığında davranışlarda gözlenen çürüme, hayret uyandırıcıdır; eski moda asalet, kibarlık gitmiş, davranışlar inceliksiz, görgüsüz, kaba saba ve vahşi bir hal almıştır (Thompson, 1921: 569).

Zor zamanlardaki psikoloji, büyük toplumsal ayrışma ve nefret oluşumlarına gebe olabilmiş, korkan halk öfkesini günah keçisi olarak belirledikleri kesimlerden çıkarabilmiştir (Staub, 1989'dan akt. Reicher & Stott, 2020: 694). Bu durum özellikle veba ve pandemi döneminde de doğru olup, örneğin kara ölüm veba döneminde 1349 yılı St. Valentine gününde Strazburg'da 2000 civarında Musevi inanca sahip kişilerin yakıldığı belirtilmiştir (Cohn, 2007'den akt. Reicher & Stott, 2020: 694). Bu doğrultuda salgın hastalık sonrası toplumlarda yaşanılması olası görülen zor koşulların, bireyler ve toplumlarda zarara meydan vermemesi için araştırmalar yapılması gereklidir.

Covid-19 salgınının nezaket krizi oluşturup oluşturmadığını araştıran Bonotti ve Zech (2021), hükümetlerin ve yurttaşların nezaketi korumada önemli roller üstlenebileceklerini, siyaset yapıcılarının nezaket davranışlarını geliştirmek için bilimsel bulguları da içeren nezaket normları hakkında bilgilendirmeler yapabileceklerini, yurttaşların ise yeni sosyal peyzajda nezaketli olabilmek için gerekli bilgiyi edinme ve diğerlerine edindirme konularında proaktif çaba gösterebileceklerini belirtmişlerdir.

Küresel Covid 19 salgını kapsamında gerçekleştirilen başka bir araştırmada ise açlığın, salgının psikolojik etkilerini artırıcı etkisi tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında aç olan insanların % 9 daha fazla üzüntü, % 12 daha fazla öfke, % 15 daha fazla stres ve % 17 daha fazla depresyon deneyimledikleri tespit edilmiştir (Pillay & Barnes, 2020: 151). Bu tespit doğrultusunda, felaket dönemlerinde insanlara organize gıda desteği sağlanması ve beslenme konusunda toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın dirençlilik için çok önemli olduğu göze çarpmaktadır.

Diğer taraftan zorluklar karşısında cinsiyet rollerinin de psikoloji üzerindeki etkileri önem arz etmektedir. Statü ve haklar açısından ege-men olan erkeklerin, güçlü tasvirler olarak algılandığı Çin gibi ülkelerde bu toplumsal trendin erkeklere daha çok psikolojik sıkıntı getireceği, artan finansal baskıların ve iş fırsatlarının kaybedilmesinin erkekleri daha fazla sıkıntıya sokabileceği ve erkeklerin travma sonrası stres bozukluğu yaşama ihtimallerini arttırabileceği tespit edilmiştir (Liang ve ark., 2020: 1171). Bu tespit doğrultusunda cinsiyet rolleri dikkate alınarak psikolojik tedbirlerin geliştirilmesinin faydalı olabileceği söylenebilir.

Dünya genelinde yaşanması muhtemel ekonomik sıkıntıların ülkemize asgari ölçüde yaşanması için gerekli tedbirler alınmakta olsa da bazı sıkıntıların oluşması mümkündür. Bu doğrultuda bireylerin artan problemler karşısında hayata bağlanmalarını sağlayacak yaşama amaçları oluşturmaları için faydalı olabilecek unsurların araştırılması, bu çalışmanın kapsamı içindedir.

Hayata bağlanılmanın sağlanması için yaşama amacı oluşturmada bireyin içindeki insancıl olanın unutulmamasının veya idrak ettirilmemesinin eğitim, kültür ve politika geliştirme stratejilerinde hesaba katılmasının gerekli olduğu söylenebilir. “İnsanda tam anlamıyla insancıl olan şeyin bilincine varmamıza yardım etmeyen her eğitim, her sanat, her siyaset bizleri dünya çapında bir intibara götürür” (Garaudy, 1990: 192). Gerçeklik-sonrası (*post-truth*) kavramının tartışıldığı ve geleceğe yönelik olarak insan-sonrası (*post-human*) araştırmalarının sürdürülmekte olduğu günümüzde, bireysel ve toplumsal sağlık için insancılığın korunması gerektiği iddia edilebilir.

Bu çalışmada güncel bilim literatüründeki, psikoloji, sosyoloji, din psikolojisi ve din sosyolojisi gibi modern çalışma dallarından faydalanılmıştır. Bu sebeple dini başa çıkma örneğinde olduğu gibi, birçok inanışın da din olarak ele alındığı bilim literatürü kullanılmıştır. Ancak bilimsel din çalışmalarda dahi “*Şüphesiz Allah katında din İslam’dır.*” (Kur’an, 3/19) ayetinin dikkatten kaçmaması gerektiği söylenebilir.

Din araştırmalarında bilimsel tarafsızlık konusunda, örneğin din psikolojisi çalışmalarında bilime biçilen role dikkat edilmelidir. “*Eğer psikoloji, bilimsel tarafsızlık bahanesiyle dine, dini meydana getirenin insan olduğu varsayımı içerisinde yer verirse, o zaman din ‘psikolojizm’ içerisinde yok olup gider*” (Hökelekli, 2013: 71) örneğinde belirtilene benzer bilim bakış açılarıyla yapılacak din araştırma ve yorumlarının doğru bilimsel yaklaşımlardan uzak olacağı iddia edilebilir.

a. Ruh Sağlığını Korumada Yaşam Amacı Oluşturmak İçin Faydalanılabilecek Psikolojik Yaklaşım

Bir Ruh Arayışındaki Modern İnsan isimli çalışmasında modern insanın manevi problemini araştıran Carl Gustav Jung’a göre orta çağ insanı için tüm insanlar, Tanrı’nın sonsuz kutsallık için hazırlanmış olduğu, sevgi dolu gözetimi altındaki çocuklarıydılar. Onların her biri yozlaşabilir dünyadan kötüleştirelemeyen ve neşeli varlığa yükselmek için ne yapmaları ve nasıl davranmalarını tam olarak biliyorlardı; fakat bu hayat artık gerçek görünmüyor. Çünkü doğal bilimler bu hoş örtüyü parçalara ayırdı (Jung, 1933: 235).

Jung’a (1933: 235) göre modern insan, orta çağ insanının sahip olduğu tüm fizikötesi belirlilikleri kaybetti ve onların yerine maddi güvenlik, genel refah ve insancılık ideallerini kurdu fakat bu idealleri sağlamak görmek için büyük iyimserlik gereklidir.

Maddi birikimin savaşlardaki rolüne değinen Jung (1933: 235, 236), insanın ‘gelişim’ için attığı her adımın muazzam felaket tehdidine güç kattığını modern insan anladığı için, maddi güvenlik idealinin bile mevcut olmadığına işaret etmiştir.

Erich Fromm'un (1956: 263) iddiasına bakılacak olursa; Owen, Proudhon, Tolstoy, Bakunin, Durkheim, Marx, Einstein ve Schweitzer gibi düşünürler, sanayi sistemi içerisinde insana ne olduğuna ilişkin farklı farklı tasavvurlar kapsamında konuşsalar da hepsi de insanın merkezi konumunu kaybettiğini, ekonomik amaçlar için araçsallaştırıldığını, diğerleriyle arasının açıldığını, doğa ve insanlarla somut ilintiliğini kaybettiğini ve anlamlı bir yaşama sahip olmaya son verdiğini keşfetmişlerdir.

Fromm (1956: 263-264), kendisinin de aynı düşüncüyü yabancılaşmanın psikolojik sonuçları üzerine çalışmak yöntemiyle ifade etmeye çalıştığını vurgulamıştır; insan alıcı ve pazarlamacı yönelimine döner, üretken olmaya son verir, tasvip edilmeye bağımlı olmaya başlar, dolayısıyla boyun eğme ve güvensiz hissetme yönelimine girer, tatminsiz, sıkılmış ve kaygılıdır ve enerjisinin çoğunu bu kaygısını gidermek veya en azından gizlemek için kullanır.

Bu kapsamdaki değerlendirmeler doğrultusunda Jung (1933: 236-237); bilimin insanın iç yaşam sığınağını tahrip ettiği, bir zamanlar korunma sığınağı olan yerin dehşet mekânına dönüştüğünü belirtirken, bilimin dışımızdan bulaşan yaralarla baş etmemizi sağladığı gibi içimizden kaynaklanan yaraları tedavide de bize yardımcı olabileceğini belirtmiştir.

Kendisini bir bilim adamı olarak addeden Jung, doğrudan, fiziksel olarak hissedilmeyen ve ölçülmeyen herhangi bir şeyin var olmadığını iddia eden bir bilim türüne hiçbir hayranlık duymayarak ve bu bakışı olgunlaşmamış ve gelişmemiş bir bilimsel duruş olarak değerlendirmişti (Johnson, 1993: 332).

Bireylerin Tanrı ile özgün ve sağlıklı bir ilişkiye geri dönmelerinin içe bakış, iç gözlem ile mümkün olabileceğine inanan Jung, insanın doğaya gittikçe daha fazla hâkimiyet kurmasını sağlayan bilgelikle dini deneyimi bağlantılamak suretiyle, insanın kendini kalabalıklar içerisinde eriyip çözülmekten koruyabilecek, Tanrı ile vasıtasız bir ilişki kurulabileceğini iddia etmiştir (Johnson, 1993: 352). Jung dünyanın ve insan vücudunun yaratıcısı ve hareket kaynağının sonsuz ruh olduğu eski bilgisini insanların yeniden öğrenebileceğini iddia etmiştir (Johnson, 1993: 355). Bu farkındalığın getirisi, bireylerin daha çok öz bilinçli olması ve bireylere günlük gerçekliklerin sürekli akışına tampon olacak daha yüksek, sonsuz gerçeklik sağlanmasıdır (Johnson, 1993: 355).

Bireylerin psikolojilerinde önemli etkisi bulunan ve bireylerin zorluklarla baş etmelerinde faydalar sağlayabilecek diğer bir etken, grup ile kendini kimliklendirme, mistik katılım ile oluşan bilinçdışı kimliği (Jung, 1957: 226) kavramlarını kullanmakla oluşturulabilir. Bir tiyatro izlencesi

örneği sunan Jung, bireylerin birbirlerini gözledikleri, karşılıklı görünmez bilinçdışı ilişki ağı kapsamında, kalabalık içinde kendilerini yüce ve mükemmel bir birliğin içinde hoş duygularla ve soylu hissedebileceğine işaret etmiştir (1957: 226). Bireylerin ruh sağlığı dirençlerini güçlü tutma ve güçlendirme amaçları doğrultusunda toplumların bireyleri arasındaki bilinçdışı ilişki ağlarının güçlendirilmesi, bireylerin hoş ve yüce duygular içinde yaşayabilmelerinin sağlanması stratejileri araştırılmalıdır.

Kolektif bilinçdışı kavramının önemine üzerinde odaklanılması, toplumun bireyelerine sağlayabileceği olumlu katkılar açısından faydalı olacaktır. Kolektif bilinçdışı bireysel bilinçdışından farklı olarak kişisel deneyimlerle oluşmaz, bireye özgü miras olarak aktarılmıştır ve ruh içinde her zaman bulunan, belirli ruhsal içerikler veren belirli ilktiplerden, arketiplerden ibarettir (Jung: 1957: 88, 89, 90).

Dini bir fikrin arkasındaki ilktip, arketip, bilinçli akıl umursamasa bile gücünü kaybetmeyen, her içgüdünün sahip olduğu gibi, kendine özgü bir enerjiye sahiptir ve inanç gömleğini çıkarabilen herkes bunu sadece elinin altında başka bir inanç bulunduğu için başarabilir, kimse insan olmanın önyargısından kaçamaz (Jung: 1957: 129). Bireylerin ruhuna ve toplumsal ruh sağlığına hizmet etmede inancın rolü yadsınamaz.

Kolektif bilinçdışı içindeki ruhsal ilktip ve arketiplerden biri de anne arketipidir. Kolektif bilinçdışı kapsamındaki anne ruhsal ilktipi, arketipi ne açıdan önemlidir? Bireylerin kolektif bilinç dışı için anne sembolü oluşturabilecek unsurlar, bağlanma duygusu oluşturma veya hayranlık hissi sağlama açısından ön plana çıkar ve bu unsurlar arasında kilise, şehir, ülke gibi semboller, kolektif bilinçdışı için anne sembolleri arasındadır (Jung, 1957: 156). Bu yargıdan hareketle, bireylerin psikolojik dirençliliklerini güçlendirmek için; din, şehir, ülke gibi sembollerin kolektif bilinçdışı kapsamındaki ruhsal ilktipler çerçevesinde ele alınması ve bu sembollerin güçlendirici, güven, bağlılık ve hayranlık verici olarak kurgulanmasının faydalı olabileceği önerilebilir.

Araştırma çerçevemizi birey düzeyinden toplum düzeyine doğru ölçeklendirdiğimizde, toplumsal sorunları anlamaya daha da yaklaşılabiriz. Bu doğrultuda toplum yapılarına baktığımızda; kapitalizm, sermayecilik ile ilgili olarak Durkheim, çağdaş sanayileşmiş toplumu “düzensiz bireyler karışıklığı” olarak tanımlarken Fromm araçsal akılcılığı, doğru insani akıl yürütmenin düşmanı olarak tanımlamıştır (Ingleby, 1991: 33).

Spinoza, toplumsal örüntülenmiş, sosyal kalıplanmış bozukluk, kusurluluk problemini açıkça şöyle formüle etmiştir: “Bir ve aynı etki, birçok insan tarafından muazzam bir tutarlılıkla benimsenmiştir. Tüm duyuları bir konu, bir mevzu tarafından o kadar güçlü etkilenmiştir ki

mevcut olmadığı halde bu mevzunun mevcut olduğuna inanır. Eğer bu durum kişi uyanıkken gerçekleşirse kişinin akıl hastası olduğuna inanılır. Fakat eğer açgözlü kişi sadece para ve sahipliğini düşünürse, hırslı kişi sadece namını düşünürse onlar akıl hastası olarak düşünülmez; sadece can sıkıcı genel olarak ise aşağı ve hakir görülürler. Ancak gerçeklere dayalı olarak bakıldığında açgözlülük ve hırslılık gibi duygular, hastalık olarak görmeseler de gerçekte akıl hastalığı biçimleridir” (Fromm, 1956: 16).

Akıl sağlığına giden yolları araştıran Fromm, bireysel patolojinin tedavisinde gerçekleştirilmesi gerekli şartların toplumsal patoloji için de takip edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu koşulları açıklamıştır (Fromm, 1956: 266-267). Fromm’a göre bireyin yaşadığı patolojinin tedavisi için başlıca koşullardan biri, bilinçli veya bilinçaltı yaşanan elem ve acının, dinamik bir üstesinden gelme arayışı üretmesi, bu sağlık arayışının fiziksel ve akli organizmamızın tedavisi için temel oluşturmasıdır. Yalnızca en ağır patoloji durumunda bu arayışın bulunamayacağını belirten Fromm, kavuşma eğiliminin işleyişi için elem konusunda farkındalık geliştirilmesi, bastırılmış akıldışı tutkuların, bastırılmış yalnızlık ve anlamsızlık hissinin ve bastırılmış sevgi ve üretkenlik özleminin bilinçli kişilikle ilişkisinin koparılmasını önerir. Bunun için ise nevrotik yapı temeli üzerine kurulmuş olan ve sürekli yinelenen yaşam pratiklerinin değiştirilmesi gerektiği savunulurken, bırakılması arzulan teslimiyetçi eğilimlerin yinelenmemesi ve sağlık ile olgunluk arayışının bloke edilmesi değil desteklenmesi için, değerler, kurallar ve idealler sistemlerinin değiştirilmesi önerilir (Fromm, 1956: 267). Toplumsal patoloji birçok insanın patolojisi olduğu, bireylerin ötesinde veya bireylerden ayrı olmadığı için tedavisi için de aynı prensipler izlenmelidir (Fromm, 1956: 266). Toplumsal patolojinin giderilmesi, tedavisi için; insan doğasının gereklilikleri ve sonucu olan ıstırapla çatışma, neyin engellendiğinin, dışarıda bırakıldığına farkındalığı, gerçekçi durumun, değerler ve normların değişimi gibi aynı koşullar gereklidir (Fromm, 1956: 267). Değerler ile ilgili gerçekleştirilen bir araştırma kapsamında; yardımseverlik, doğruluk, sevgi, saygı, hoşgörü, güven, sorumluluk, adalet, vicdan, onur-şeref, sabır ve çalışmabaşarı gibi değerlerin Kur’an’da sure ve ayetler incelendiğinde 645 defa vurgulandığı tespit edilmiştir (Gündüz, 2018: 162). Bunlar arasından 198 defa vurgulandığı belirtilen yardımseverlik değerinin yanı sıra, 111 defa vurgulandığı tespit edilen sabır ile ilgili olarak Bakara suresi 95. Ayet örneği incelenebilir (Gündüz, 2018: 162-171). “*Sabrederek ve namaz kılarak (Allah’tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah’a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir*” (Kur’an, 2/45). Dini değerlerin yanı sıra kültürel olarak Anadolu insanının sahip olduğu değerleri bilmenin de önemi ve faydası olabilir. Ahiliğin “eline-beline-diline sahip ol” telkini gibi, Bâcıyân-ı

Rum kadınlarının ise “aşına-eşine-işine sahip ol” öğüdü bulunmaktadır (Dögüş, 2015: 147).

Toplumsal patolojinin önlenmesi için çeşitli prensipler geliştirilebilir veya geçmişte geliştirilen prensiplerin uygun olanları incelenebilir. Peygamber Hz. Muhammed’in önderliğinde geliştirilen ve Medine Vesikası olarak bilinen hükümler arasından bazıları tarihsel süreç hakkında bilgi vermek amacıyla aşağıda sunulmaktadır (İbn Hişam ve Hamidullah’tan akt. Özkan, 2020):

“37b. Hiçbir kimse mütteliklerine karşı suç işleyemez; mazluma muhakkak yardım edilecektir”, “40. Himaye altındaki kimse bizzat himaye eden gibidir ne zulmedilir ne de kendisi zulüm işleyebilir”, “46 ... Haksız kazanç sağlayanlar sadece kendilerine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel şekilde riayet edenlerle beraberdir”, “47 ... İyilik yapanlar ve sorumluluğunun bilincinde olanlar Allah ve resulünün himayesi altındadır”

Atomlar gibi parçalı toplum olmaksızın komüniteryen, toplulukçu dönüşümün; insanlara birlikte şarkı söyleyip, dans edip, aile birlikteliğini takdir edip, ‘yalnız kalabalığın’ bir üyesi olmamaya bağlı olduğunu belirten Fromm (1956: 340-341), anlamlı ve paylaşılan sanatsal faaliyetlere dahil olma imkânı bulunmayan genç nesillerden, suç, nevroz, akıl hastalığı, içme, filmlerle hayal kurma dışında ne beklenebileceğini sormuştur. Bütüncül kişiliklerimizin müşterek anlatım ve ifadesine sahip değilseniz, ortak sanat ve ortak tören ve adetlerimiz olmadığında yaygın yüksek öğretime sahip olmanın, cahilliğin hemen hemen hiç kalmamasının faydasının ne olduğunu sorgulayan Fromm (1956: 340), halen gerçek bayramların, festivallerin, ortak sanatsal müşterek anlatımların bulunup, okuryazarlığın dahi olmadığı görece daha ilkel bir köyün, kendisinin dahil olduğu eğitilmiş, gazete-okuyan, radyo-dinleyen kültürüne kıyasla hiç kuşkusuz daha kültürel olarak gelişmiş ve akıl için daha sağlıklı olduğunu savunur. Sanayi organizasyonu ve siyasi organizasyonda ise Fromm (1956: 340-341), fark yaratan etkenin merkezileşmeme, somut yüz-yüze gruplar ile aktif sorumlu katılım olduğunu savunur. Bu konuyla ilgili olarak kısaca değinilmesinde fayda görülebilecek bir konu ise dışavurumcu terapilerdir. Fromm’un belirttiği müşterek anlatımların, ifadelerin, ortak törenler ve ortak adetlerin belki de günümüzde bireyler için uygulanmakta olan ve giderek daha fazla ümit vadetmekte olan dışavurumcu terapilerin toplulaştırılmış biçimi olabileceği düşünülebilir.

Sanat, müzik, dans, hareket, drama, şiir, yaratıcı yazım ve kum terapilerinin psikoterapi, rehberlik veya koruyucu sağlık için kullanılmaları dışavurumcu terapiler olarak isimlendirilebilir. Dışavurumcu terapilerin, psikoloji ve danışmanlık ile bir güç olarak ortaya çıkışında sözlü terapilerden elde edilemeyecek faydalar sunması, kişilerin kendi tedavilerinde

aktif katılımcı olmaları, kişilerin üretken ve düzeltici biçimde hayal gücü kullanımlarının güçlendirmesi gibi faydalar ile kendini keşfetme, değişim ve onarım sağladığı görüşü savunulmaktadır (Malchiodi, 2005: 2-14). Akıl sağlığını koruma ve rehabilitasyona yönelik olarak ülkemizde olduğu gibi birçok ülkede de uzmanlaşmış; Amerikan Sanat Terapisi Birliği, Amerikan Müzik Terapisi Birliği, Amerikan Dans Terapisi Birliği, Milli Şiir Terapisi Birliği, Milli Oyun Terapisi Birliği gibi birçok kuruluşun uzman desteği sunduğu bilinmektedir. Psikoloji alanında sanattan artan ölçüde faydalanılabileceği ve bireyselden grupsal ve toplumsal ölçüğe kadar faydalanılabileceği Fromm'un belirttiği müşterek anlatımların, adetlerin, törenlerin de benzer şekilde toplum sağlığına hizmet edebileceğinin başka bir göstergesi olarak da ele alınabilir.

Toplum ölçüğünde ruh sağlığı araştırmaları açısından önemi vurgulanması gereken bir alan ise sosyal psikiyatri çalışmalarıdır. Sosyal psikiyatri; kültürün ruh sağlığı ile ilişkilerinin araştırılması ve farklı yaşam tasarımları uyarınca oluşan hastalıkların çalışılması olup, çeşitli kültürel ve toplumsal çevrelerin insan psikolojisi üzerine etkileri ile ilgilenir (Opler, 1959: 9). Toplumsal psikiyatri; kültürün, toplumsal sistem ve kişiliğin nasıl bir şekilde, uzun dönemde altında işlerliğini sağladığı maddi koşullar ve sosyal sisteme bağımlı olan bağlı değişkenler olmaya başladığı konularında derinlemesine çalışmalara odaklanabilir (Opler, 1959: 9). Değişen toplumsal ve kültürel çevrelerde değişen insan ihtiyaç ve değerlerinin bilimsel olarak gözlemlenmesi olan toplumsal psikiyatri çalışmaları, ruhun süreçlerinin ve hastalıklarının özde ve üstü kapalı olarak kültürel ve toplumsal çevreyle ilişkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur (Opler, 1959: 11-12).

Toplumsal desenli kusurların bireylerde olduğu kadar, kültür ve toplumda da bulunabileceğini belirten Fromm'un değerlendirmesine benzer görülebilecek bir başka görüşe göre birey ve kültürü arasında süregelen bir geri besleme mekanizması bulunmaktadır ve bu görüş de iç-çevrenin, dış-çevreyle etkileşimi veya özdenge varlığına dair görüşleriyle ilişkilendirilebilir (Opler, 1959: 15-16).

Ruhsal olarak sağlıklı veya normal tanımında da toplumun öneme atfeden düşünürler bulunmaktadır. Buna göre bir bireyin sağlıklı veya normal oluşunu, toplumun bireye verdiği toplumsal rolü bireyin gerçekleştirebilmesi ve toplumun yeniden üretilmesine bireyin katılım sağlayabilmesi olarak tanımlayanlar bulunduğu gibi, ruh sağlığını, insanların kendilerini dünya ile ve birbirleri ile en fazla mutlulukla ve en fazla etkililikle ayarlayabilmeleri olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır (Wootton, 1963: 211). Ruh sağlığını toplumla ilişkilendiren bu tanımlardan bir başka çıkarım olarak toplumu denetleyip düzenleyen devletin de

insanların ruh sağlığı üzerinde önemli rolü bulunduğu iddia edilebilir. Örneğin Birleşmiş Milletler teşkilatının 1955 tarihli Seçilmiş Ülkelerde Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi isimli raporu, ruh sağlığının korunmasının, polislerin görevlerinin önemli bir kısmı olduğunun polis eğitimlerinde vurgulanmasını önermiştir (Wootton, 1963: 217).

b. Toplumsal Patoloji Üretimi

Toplumu etkileyen sorunların incelenmesinde kullanılan toplumsal patoloji araştırmalarına, 20. Yüzyılın başlarında iki bakış açısı öncülük etmiştir. Kültürel sosyoloji ve toplumsal psikoloji bakış açılarından kültürel sosyoloji; değerler çatışmasını çalışma birimi olarak ele alırken sorun, çatışmaların yoğunluk ve sıklığının açıklanmasıdır (Sutherland, 1945: 432). Toplumsal psikoloji bakış açısı yaklaşımında ise çatışma içindeki değerlerden biri, diğerinden soyutlanırken onun kaynağı ve gelişimi gözlenir (Sutherland, 1945: 433). Bu dönemde, toplumsal problemlerin değerler çatışması olarak tasvir edilmesinde patolojik olanın göreceliğinin, bir insanın hastalığının, diğerinin çaresi olması şeklinde, toplumsal sorunu tanımlamada kullanıldığı iddia edilebilir (Sutherland, 1945: 431).

Patoloji, hastalıkların doğası ve özellikle vücut üzerindeki yapısal ve işlevsel etkilerini çalışan bir tıp dalı olmakla birlikte hastaların iyileştirilmeleri için gerekli olduğu kadar, benzer şekilde hükümetlerin de kamu politikalarının yapımında ve uygulanmasındaki bozuklukları anlamasının önemli olduğu tıbbi bir benzetmeyle ifade edilmiştir (Hogwood & Peters, 1985: 1).

Başka bir bakış açına göre toplumsal kusurların araştırılmasında tıp biliminden benzetmeler kullanılmak suretiyle toplumsal patoloji çalışmaları gerçekleştirilmiştir. A. J. Brock'tan esinlenen Pickworth (1938: 814), toplumsal kurumları merkezi sinir sistemindeki nöronlara, liderleri sinapslar gibi iletkenlere benzetmiş, liderlere verilen yetkilerin sinapslara giden kan miktarı gibi hareketlerini yönetmek suretiyle toplumun işleyişine neden olduğunu iddia etmiştir. Şah damarı yakınında bir septik odakın beyin kılcal damarlarında patolojik değişimler ve böylelikle ruhsal hastalıklar oluşturabileceği gibi, yetki ve otorite sahiplerine kötü tesirlerin, nihayetinde toplum karşıtı bir durumu belirleyeceği iddia edilmiştir (Pickworth, 1938: 814).

Oxford Üniversitesi Toplumsal Tıp bölümünden John A. Ryle, toplumsal patoloji alanında ilk bilimsel gelişmenin toplumsal ölüm-sonrası incelemeler (social post-mortem examination) olduğunu belirtmiş ve geri kalmış toplumda görülmekte olan büyük salgın hastalıkların neredeyse tamamının rakipsiz şekilde 'toplumsal' oldukları ile değiştirilebilir toplumsal sebeplerden kaynaklandıklarını iddia etmiştir (Ryle, 1947:

313-319).

İktisadi insan çağından toplumsal insan çağına geçildiği, bu sebeple insanda yönelik sağlık ve hastalık çalışmalarının, artan ölçüde hastalıkların değişen toplumsal durumlarla etkileşimi ve korelasyonu ile ilgilenmesi gerektiği, etioloji, yani sebepler bilimine daha fazla önem verilmesi gerektiği iddia edilmiştir (Ryle, 1947: 325-326).

Gelişmekte olan ülkelerdeki intihar çalışmaları, toplumsal dönüşüm, toplumsal stress ve psikopatoloji arasında dramatik etkileşim örnekleri sunmakla birlikte, psikolojik ve sosyal sıkıntıların sanayileşmekte olan ve sanayileşmiş ülkelerde toplumsal değişimler sebebiyle giderek artmakta olmasının, gelişmiş ekonomik ve teknolojik statünün bu patolojilerin önlenmesi veya onarımında etkili yöntemler sunmadığı da iddia edilmiştir (Sugar ve ark., 1991: 214-216).

Toplumsal politikaların etkilerine bakılacak olursa; nasıl bir kısa dönemli hastalık kısa dönem akut atak ise politika ve organizasyon açısından bu bir krizdir ve nasıl ki akut hastalık hızlı eylem gerektirme eğilimindeyse, çoğu politika patolojilerinin aksine kriz dönemleri için önceden hazırlık, planlama, tatbikat ve öngörü gereklidir (Hogwood & Peters, 1985: 1-2). Bununla birlikte çoğu yurtiçi programın krizlere karşı durabildiği iddia edilse de ABD'deki domuz gribi salgınında aşı dağıtımında gecikilmesi örneğindeki gibi nadiren süratli ve kesin tepki verilebildiği iddia edilmiştir (Hogwood & Peters, 1985: 2). Belirtilmesi gereken diğer bir önemli husus ise, tıpta olduğu gibi kamu politikaları patolojilerinin sonuçları düşünüldüğünde, patolojiyi önlemenin her ne kadar kamu politika patolojilerinin tamamıyla önlenmesi mümkün olmasa da kaynakların kullanımını dikkate alındığında, tedaviden daha iyi olduğuna işaret edilmiştir (Hogwood & Peters, 1985: 162).

Toplumsal patoloji sebeplerini araştırdığımızda; eğlenceye düşkünlük, hazcılık, tamahkârlık, basitlik, kimlik veya hayat gayesi yoksunluğu gibi bireysel etmenlerin yanı sıra, ailelerin dini öğretilere sadakatlarının eksikliği, aile içinde bozulma, TV ve internet gibi medya ve iletişim araçlarının ahlaki hafifmeşrepliği yayması ve çevre gibi etkenler gözlenebilir (Shafiei, 2017: 133).

Toplum ile ilgili çalışmalarda yapısal-işlevselci yaklaşım, toplumu, birbiriyle bağımlı parçaların, diğer parçaların sağlığı ve tüm sistemin bütüncül sağlığı için çok önemli işlevler gören parçalar sistemi olarak tanımlayan bir çerçeve konsepttir. Yapısal işlevselciliğin öncüleri olan August Comte, Emile Durkheim ve Herbert Spencer, toplumu sağlıklı olabilen, daha üst seviyeye evrimleşebilen veya bir hastalıktan muzdarip

olup hastalanabilen bir yaşayan organizmaya benzer şekilde görmüşlerdir ve bu yaklaşım toplumsal patoloji olarak anılmaktadır. Bu bakış açısına göre toplumun hastalanmasına sebep olabilecek savaş veya salgınlarla sağlıklı nüfusun azalması gibi nedenlerden bir diğeri ise çocukların topluma uyması için yeterince kültürel değerler ve kuralların öğretilmesinde başarısız olunmasıdır. Bunun nedenleri arasında ailenin veya eğitim sisteminin bozulması, dinin zayıflaması gibi unsurlar belirtilmiştir (DeFronzo & Gill, 2020: 11).

Bazen patoloji iddiaları kullanılarak toplumlara dışarıdan müdahalelerde değerler araçsallaştırılabilir. Çeşitli değerler gerekçe gösterilerek patolojik olduğu iddia edilen durumlara dış müdahale gerçekleştirilebilir. Bir batılı gözünden yüz teriminin imgeleri betimleyici tasvir anlamında kullanıldığı bir çalışmadaki bir tespit bu duruma bir örnek olabilir: "... genç Afgan kadınların aniden açılan yüzlerini insan olanın kutsanması olarak göklere çıkarabiliriz belki, ama imgelerin nasıl bir anlatı işlevi olarak harekete geçirildiklerini, Afganistan'a saldırının gerçekten feminizm adına mı yapıldığını ve sonradan hangi feminizm biçimine büründüğünü sormak zorundayız" (Butler, 2004: 145-146).

İnsanın kendini her koşula uydurabileceğini ancak kültürün üstüne metnini yazdığı boş bir kâğıt olmadığını belirten Fromm'un (1962: 89) şu tespitleri kayda değerdir: "Eğer bir toplumsal düzen insani ihtiyaçları belli bir ölçüyü aşarak savsaklar ya da baskı altına alırsa, böyle bir toplumun üyeleri bu toplumsal düzeni kendi insani ihtiyaçlarına daha uygun şekilde değiştirmeye çalışırlar. Eğer böyle bir değiştirme olanağı bulunmazsa, söz konusu toplum dayanma gücünden yoksun ve yıkıcı hale geleceği için büyük bir olasılıkla çökecektir". Bu iddia ışığında toplumların karşılaştığı kriz durumları da dahil olmak üzere çeşitli durumlarda patolojik zayıflama etkenlerine maruz kalmaması için toplumsal düzenin, insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak uyarlanmasının önemli olduğu söylenebilir.

Toplumsal patolojiyle ilgili önemli bir katkı ise daha mikro ölçekte toplumu analiz etmede kullanılan sembolik etkileşimci bakış açısının öneminin farkına varmak olacaktır. Sembolik etkileşimci yaklaşım, insanların deneyim ve çevrelerine yönelik gerçek anlam oluşturmalarındaki sürece odaklanır. Sembolik etkileşimci yaklaşıma göre toplum, toplumsal etkileşim sebebiyle sürekli olarak inşa halindedir ve birey seviyesinde ise, kişilerin kendi kimlikleri, değerleri, inanışları, hal ve davranışları, diğerlerinin onları nasıl algıladıkları ve onlardan neler bekledikleri düşüncelerinden kaynaklanır. Swaine Thomas'ın teorisine göre ise durumlar gerçek olarak tanımlanmışsa, sonuçları da gerçek olur, yani nesnel gerçeklikler yerine, bireylerin gerçeğe yönelik öznel yorumları davranışlarını

belirler (DeFronzo & Gill, 2020: 15). Bu tespitler, toplum için neyin normal, neyin ise patolojik olarak kabul edilmesi gerektiğinin tespiti veya inşası için önemlidir. Toplumlar için sembolik etkileşimci yaklaşımdan da çıkarım sağlanabileceği üzere toplum, topluluk, gruplar ve hatta küresel çapta inşa edilen birçok normal, gerçekte patolojik olabilir.

Patoloji genelleştirildiğinde normal olarak algılanabilir. Normalleştirilmiş patoloji, patolojik normal olarak adlandırılabilir (Ratner, 2017: 74). Normal veya daha da ileri gidilecek olursak ideal olarak sunulan politika uygulamalarının gerçekte patolojik yönleri olabilir. Amerika örneğine bakılacak olursa, aşağıdaki tespitler patolojinin fark edilmesine yardımcı olabilir.

Çağımızın genelleştirilmiş patolojisi konulu çalışmasında, Kültürel Araştırma ve Eğitim Enstitüsü'nden Carl Ratner'in tespitlerinden seçilen aşağıdaki unsurlar patoloji konusunda farkındalık sağlayabilir (Ratner, 2017: 76-85):

- Mevcut durumda birçok normal doğal çevre, patoloji seviyesinde kirli ve hararetlidir,
- Normal Amerikan siyasi sistemi, şirket yozlaşmaları boyunduruğu altında olma, işlevsiz tartışmalar vb. örneklerinde de olduğu üzere, açık biçimde patolojiktir,
  - Amerikan ceza yargılaması sistemi, adaletsiz, gaddar ve baskıcı kitle hapsedme ile dolu, açık biçimde patolojiktir,
  - Amerika'daki normal eğitim öylesine patolojiktir ki, Amerikan sekizinci sınıf öğrencilerinin üçte ikisi Matematik ve İngilizcede yeterli değildir,
  - 1776 yılındaki kuruluşundan itibaren ABD'nin 2015 yılı itibarıyla 240 yıllık mevcudiyetinin 216 yılı savaş hali içinde olduğu tespit edilmiştir,
  - Sayıları 10.000'i aşan 2 yaşından küçük çocuğa psikolojik rahatsızlıkları sebebiyle psikotropik ilaçlar reçetelenmiştir.

Sağlık hizmetleri ile toplumsal refah harcamalarının kesilmesine eşlik eden, kâr için kaynakların özütünün çıkarılması şeklindeki acımasız politikalarla yeni serbestiyet (neo-liberalizm) saltanatı, dünya genelinde birçok toplumu hastalaştırmaktadır (Giri, 2014: 32). Diğer taraftan, toplumsal iyileşme ve toplumsal terapi, Vygotsky'in kavramlandığı yakınsal gelişim alanının oluşturulmasına dayanarak; yaralarımızı iyileştirmede, hikayelerimizi dinlemede ve potansiyellerimizi serbest bırakmada birbirimize yardım etmeye, hayat dolu iletişim ve derin meditasyonda birlikte olma çağırır (Giri, 2014: 33).

Eleştirel bakış açısı olarak yorumlanabilecek bir yorumlamaya

göre toplumsal patolojinin iki çeşidinden söz edilebilir. Bunlar, normal görülen patoloji veya olağan dışı, anormal patoloji olarak sınıflandırılabilir. Kültürel Araştırma ve Eğitim Enstitüsünden Carl Ratner'e göre; popüler görüşün aksine haber medyasında aşırı, olağandışı olaylar vurgulanır çünkü bunlar sosyal hastalıkların temeli olmayan minör sorunlar olup normal patolojide değişim gerektirmez. Liderler toplumsal sağlık için ciddi tehditlerle meşgul gözükme için bunları vurgularken, normal patolojinin en ciddi, merkezi ve genel sorunlarının sürüp gitmesine gerçekte izin verir (Ratner, 2017: 81).

Ratner (2017), olağan dışı patolojinin, gerçekliği bulunmayan bir acımasız kurgu, bir toplumsal inşa, aşağılayıcı etiket biçiminde ve yalnızca toplumsal kurallara uymayanları yaftalama işlevi bulunduğu şeklinde deklare edildiğini iddia eder. Tuhaf davranış patolojik değil, sadece normlara, kurallara dayalı olmayan davranış olarak adlandırılır ve etiketçiler, mükemmel şekilde normal insanları yaftalamak ve ayrımcılık yapmakla suçlanır. Yaftalayıcı olarak deklare edilenler, düzene uymayanların patolojik oldukları hikâyesini uydurmakla eleştirilir ve böylelikle olağan olmayan patoloji, patoloji olmaktan çıkarılır. Ratner (2017), bu konudaki görüşlerini açıklamak için örnek olarak, obeziteyi eleştirmenin “kilolu-önyargısı”, “kilo-temelli baskı”, “kadın düşmanlığı”, “kilolu-fobik” gibi sözlerle sıkça kınanması şeklindeki çeşitli uygulamaları ayrıntılı biçimde tartışmıştır (Ratner, 2017: 87).

Bu konuda son olarak sosyal patoloji alanında akademik eğitim veren üniversitelerden örnek olarak müfredat konuları paylaşılacaktır. Çekya'da bulunan Hradec Králové Üniversitesi'nde kullanılan sosyal psikoloji müfredatında bulunan konular arasından örnek olarak (Bélik, 2015: 16), toplumsal sapma teorileri, toplumsal sapmanın nedenlerinin toplumsal, biyolojik, psikolojik ve çoklu-etken yaklaşımlarıyla incelenmesi, toplumsal olarak boşanma, işsizlik, evsizlik, nüfus dengesizliği gibi olumsuz olaylar, fahişelik, intihar, alkolcülük, nikotin bağımlılığı, alkol olmayan bağımlılık, patolojik kumar gibi diğer bağımlılıklar, toplumsal sapmanın önlenmesi ve tedavisi gibi konuları vermek mümkündür.

c. Kültürel Temelli İnanç ve Din Boyutu

Covid 19 küresel salgınının da ispatladığı üzere, kriz dönemlerinde dine/maneviyata, yaygın olarak başvurulur. Kişisel, toplumsal ve duruma bağlı olan etkenler, dinamik etkileşimli bir tarzdaki işleyiş sonucu dini/manevi mücadeleleri doğurur. Örneğin; hayatta yaşanan krizlerin, bireysel kırılganlıklara eriştiğinde özellikle dini/manevi mücadeleleri tetikleme kuvvetle muhtemeldir (Pargament & Exline, 2020). Bu doğrultuda kriz dönemlerinde sorunlarla başa çıkmada dini/manevi başa

çıkma stratejileri üzerinde yoğunlaşılmasının faydalı olacağı iddia edilebilir.

Bentzen (2020), 2020 yılı Mart ayında dünya genelinde internet araştırmalarında dua teriminde gözlenen artış miktarından hareketle dünya nüfusunun yarıdan fazlasının, salgının bitmesi için dua ettiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca belirsizlik ve sıkıntılarla karşılaşan insanların açıklama ve rahatlama için dini kullandıklarını belirterek, araştırması neticesinde dünya genelinde birçok kişinin duygusal stresleriyle başa çıkmada dini kullandıkları sonucuna ulaştığını belirtmiştir.

ABD’de gerçekleştirilen bir araştırmada sağlık çalışanlarının Covid 19 kaynaklı sıkıntılarla başa çıkmada inanç temelli din veya maneviyat faaliyetlerine başvurduğu belirlenmiştir (Shechter ve ark.’dan akt. Boguszewski ve ark., 2020: 2).

İtalya’daki bir araştırmada ise ailesinde Covid 19 bulaşı tespit edilen kişilerin hem internet, radyo, televizyon gibi araçlar üzerinden hem de bireysel dualar şeklinde dindarlıklarının arttığını beyan ettikleri tespit edilmiştir (Molteni ve ark.’dan akt. Boguszewski ve ark., 2020: 2).

Sağlık sorunlarının önlenmesi ve tedavisinde, manevi bakımın önemli bir işlev gösterdiği de unutulmamalıdır. Manevi bakım yaşamı zenginleştiren ve sıkıntıların üstesinden gelme için daha iyi yollar sunan bir baş etme kaynağı olup, aktif dinleme, manevi değerlendirme teknikleri ve hastalar için dini destek benzeri maneviyata odaklı müdahale hizmetlerini referans gösterebilmek şeklindeki bir biyo-psiko-sosyo manevi bütünlükçü modeli temel alır (Roman ve ark., 2020: 2).

Din, birey için hem içsel hem de toplumsal bir kaynak olması sebebiyle başa çıkma arayışında farklı rotalar sunmakta, kaybedilemeyecek veya elden alınamayacak son sığınma limanı olmaktadır (Park ve ark., 2018: 2). Katrina kasırgası felaketinden kurtulanlar arasından kendini dindar olarak tanımlayanların, felaketi anlamalarında, kontrol hislerini yeniden kazanmaları ve öz değerlerini sürdürmelerinde yardımcı unsur olarak dindarlığın tek açıklayıcı sistem olabildiği belirlenmiştir (Aten ve ark., 2012’den akt. Park ve ark., 2018: 2).

Dini başa çıkma ile ilgili araştırmalarda kullanılan sorulardan örnekler, bu tip araştırmaların niteliği hakkında fikir vermek açısından faydalı olabilir. 2020 yılında gerçekleştirilen dini başa çıkma konulu araştırmada olumlu dini başa çıkmayı tespit etmede; “krizlerde güç, destek ve rehberlik için Tanrı’dan yardım beklerim”, “günahlarımı itiraf eder ve Tanrı’dan bağışlanma dilerim” gibi ifadeler ile olumsuz dini başa çıkmayı tespit etmede “sıkıntılı durumların, Tanrı’nın beni günahlarım veya ma-

neviyat eksikliğim sebebiyle cezalandırma yöntemlerinden olduğunu hissedirim” veya “Tanrı’nın beni terk edip etmediğini merak ediyorum” gibi ifadeler yönlendirilmek suretiyle tespit edildiği gözlenmiştir (Bruce ve ark., 2020: 3). Sağlık bilimcilerinin araştırmalarında bireylerin dini, inançlarına dayalı düşüncelerinin araştırılması yoluyla çözümler üzerinde çalışılabildiği anlaşılmaktadır.

Bir topluluğun felaketler karşısında oluşturacağı tepkinin büyük ölçüde kültürüne bağlı olduğu uzun zamandır bilinmekte olup, duyguların nasıl yönetileceği ve korkularla nasıl başa çıkılacağı kültürel senaryo-dan öğrenilir (Durodié, 2020). Bu yaklaşım dikkate alınır; toplumları toplum yapan, toplum ve bireyi dirençli kılan, çağlar ve nesillerin birikimleriyle çağlar ve nesiller tarafından deneyimlenen felaketlerden çıkarılan dersler doğrultusunda oluşturulmuş toplumsal kültür değerlerinden, inanç ilkelerinden, felaket dönemlerinde yeniden hatırlanması, hatırlatılması suretiyle maruz kalınan felaketle başa çıkmada kullanılması akıllıca bir tutum olabilir.

Küresel kültürün öncü karakterlerinden olup kendisini beğenenler tarafından Beliebers (Ward, 2017) adıyla adlandırılan din benzeri bağılıklar dahi geliştirilmiş olan şarkıcı Justin Bieber’in 2020 yılındaki duruşuna bakılacak olursa, kriz nedeniyle işten çıkarılan bir işçiyi canlandırdığı Kutsal (Holy) isimli şarkı videosunda, eşine duyduğu aşkı ve Tanrı’ya duyduğu aşkı anlattığı (Wikipedia, 2020) değerlendirildiğinde, bu popçunun da takipçilerine kriz döneminde aile ve Tanrı sevgisi mesajı verdiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Toplumsal olarak değerler, kriz dönemlerinde ihtiyaç duyulan kolektif toplum yanlısı davranışı destekleyen anahtar konumdaki bir bağlayıcı etken olabilir ve kişinin, değerlerini diğerlerinin paylaştığını algılaması, bir bağıllık hissi, bağıllık duygusu oluşturabilir (Wolf ve ark., 2020: 623-625).

Korku ve Ümit isimli çalışmasında Gazali; ümit ve korkunun kalbin tedavisinde aracı terapiler olduğunu, mevcut hastalığın nispetine göre ümit ve korkunun ayrı ayrı kıymetlerinin olduğunu vurgulamıştır. Buna göre; insan kalbindeki baskın etkenler yeis, umutsuzluk ve Allah’ın merhametinden ümit kesme ise ümit daha faydalıdır, eğer itaatsizlik, başkaldırı insana hâkim ise korku daha faydalıdır (McKane, 1965: 45). Gazali’ye göre diğer dünyada Allah ile karşılaşma saadetini ulaşma için, bu dünyada Allah’ın sevgisine erişme ve bu dünyada Allah ile yakınlık yolu dışında bir yolun olmadığı açıkça anlaşılır hale getirilmiştir (McKane, 1965: 38). Bu hususta başvurulabilecek bir ilahi mesajlara örnek olarak; “... *Biliniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur*” (Kur’an, 13/28) ayeti ve “*Allah her kimi doğruya erdirmek isterse onun göğsünü İslam’a açar.*

Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkarıyormuşçasına daraltır, sıkır. Allah inanmayanlara azap (ve sıkıntıyı) işte böyle verir” (Kur’an, 6/125).

İnsanların musibetlerle karşılaşabileceği, Kur’an’ın, hastalık konusunu sabredilmesi gereken imtihanlar arasına koyduğu, tedavi yolları araştırılırken bununla birlikte dua edilmesi, duaya icabet sonucu hastalığın ortadan kalkabileceği veya sabra karşılık mükafat kazanılabileceği hissini insana moral ve motivasyon sağlayabileceği iddia edilmiştir (Gedük, 2015: 212). Kur’an’da Eyyûb (a.s.)’ın hastalık karşısındaki tavrı anlatılmış, inananlara örnek gösterilmiştir (Gedük, 2015: 78). Enbiyâ sûresinde: “*Eyyûb’u da hatırla. Hani o Rabbine, ‘Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin’ diye niyaz etmişti. Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert namına ne varsa gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini daha vermiştik*” (Kur’an, 21/ 83-84) anlatımında, sabır ve duanın önemi görülmektedir.

Psikolog Viktor Frankl, cefaya sebat etmenin, anlam yokluğu durumunda çok daha zor olduğunu gözlemlemiştir (Durodié, 2020). Bir krizden kurtulma ile ilişkili olarak bir amaç ve uyarlanabilir anlam ihvan edilmesi yoluyla toplumsal sermaye, psikopatolojiye karşı dirençliliği destekleyebilir (PeConga ve ark., 2020). Uyarlanabilir anlam ve gaye, amaç ihvan edilmesinde kültür ve inanç değerlerinin önemli rol ve işlevleri olabilecektir.

Hayat gayesi, yaşama amacı belirlemede felsefecilerin ve düşünürlerin görüşlerini incelemek insanlara düşünme alanları açabilecektir. Birçok soru için birçok görüş vardır ve insanın anlam ve amaç arayışında, kendi çıkarımını oluşturması ve yaşaması gerekmektedir. Örnek olarak mutluluk nedir sorusu üzerine İbn-i Sina, insanın nihai hedefi olarak nitelendiği mutluluğun maddesel, duyumsanan dünya içinde elde edilebilir bir şey olmadığını, ruhun bu dünyada en iyi durumunu başarabilmesi için hazırlıklı olmadığını, bu sebeple mutluluğun bu dünyadan başka bir âlemde arandığını belirtir (Inati, 1996: 27).

Bedensel hazlardan, memnuniyetlerden en güçlüleri arasında sayılan yemek yeme gibi dış hazlara kıyasla, satranç oyununda galibiyet hissi gibi bedensel olmayan hazlar, memnuniyetler daha tercih edilebilir olup, İbni Sina aç av köpeğinin bile yakaladığı avı kendisi yemek yerine efendisine götürmeyi tercih etmesini, insan ve hayvanlarda iç memnuniyetlerin dış memnuniyetlerden daha mühim olduğu savı için kullanır. O, bedensel veya dıştan gelen haz veya memnuniyet karşısında iç haz veya memnuniyetlerin daha iyi olduğunu iddia eder (Inati, 1996: 8-9).

Toplumsal patoloji ile gelen psikolojik sağlığın azalması durumlarından kurtulmak için Britanyalı meşhur psikiyatrist Halliday'ın işaret ettiği üzere, görkemli teknik ilerlemeler kaydedilmesi ve fiziksel sağlık koşullarının hayal edilmeyen seviyeye geliştirilmiş olması gerçeğine rağmen, insanın hayatında bir toplumsal gaye hissini ve manevi değerleri tekrar keşfetmesi gerektiği tespit edilmiştir (Wenger, 1948).

Toplum sağlığı açısından inanç sağlık ilişkisine bakarsak toplum sağlığının genel olarak bozulması, örneğin salgın hastalıkların tüm toplumu etkilemesi, toplumu Yaratıcının cezalandırması şeklinde yorumlanabilmektedir. Salgın hastalık döneminde Atina demokrasisindeki hırs kibri (pleonexia) veya kendi onuruna âşık olma kibri (phyllostymia) gibi olumsuzlukların zayıflık olarak nitelenebilmiş olması gibi, İlyada destanında da belirtildiği gibi musibetler ve salgınlar, insanların kibrinin ilahi cezalandırılışı olarak görülebilmektedir (Boas, 2020: 5).

Modern bilimin insan ruhu ile ilgili araştırmalarında inanç ve din önemli yer tutmuştur. Modern psikoloji bilimi öncülerinden Fromm (1947: 229), “hepimiz başka insanlara, sevdiklerimize ve kendimize inanmak zorunda değil miyiz?” diye sormuş, “gerçekten de insan inançsız olduğu zaman verimsiz ve mutsuz bir hale gelir ve varlığının en derin katlarına kadar işleyen bir korku duyar” demiştir.

Modern bilim anlayışı olarak tanımlanan yaklaşımın inanç ve din ile ilgili ilişkisinin gerçek niteliğini belirlemek bu makalenin araştırma sınırları dışındadır. Ancak, birkaç kuşak önceki insanların inanç yokluğunu akıldışı inanca karşı bir savaş olarak tanımlayan ve ilerici bir yönü bulunduğu iddia eden Fromm (1947: 228) gibi modern bilim adamları dahi, çağdaş insanların inanç yokluğunu derin bir şaşkınlık ve umutsuzluğun belirtisi olarak tanımlamış; bir zamanların şüpheciliklerinin ve akılcılığının düşüncenin gelişmesini sağlayıcı ilerici güçler olması durumunun yerini, rölativizm ve güvensizliğin rasyonalizasyonu hali olduğunu iddia etmiştir.

Çağdaş insana ilişkin 1947 yılında yayınladığı çalışmasında değerlendirmeler yapan Fromm'un (1947: 231) aşağıda sunulan tespitleri, günümüz için çıkarımlar yapmada faydalı olabilecektir:

“Sayısı gittikçe artan birçok insan, iş hayatından tutun da politika ve ahlaka varıncaya kadar her konuda kendini şaşkın hissediyor, daha da kötüsü bu şaşkınlığı normal bir ruh hali olarak görüyor. Birçok insan kendini yalnız başına kalmış, ne yapacağını şaşırılmış ve güçsüz hissediyor; hayatı kendi düşüncelerine, duygularına ve duyu algılarına göre yaşayacak yerde, kendisinden istenen ve beklenen şeylere göre yaşıyor. Otomat haline gelmiş olan bu kişilerde etkin bir şüphe ortadan kalkmış;

ama onun yerini kayıtsızlık ve rölativizm almıştır.”

Günümüzde ise küreselleşme, küre-yerelleşme ve gerçeklik sonrası çağ olarak tanımlanan dönemde bilgi savaşları, algı operasyonları ile pandemi sebebiyle oluşan yalnızlaşma, güvensizlik veya belirsizlik hisleri gibi birçok etkenin tesirine maruz kalan insanların ‘otomat’ olarak isimlendirilen durumlarının daha da yaygınlaştığı veya değişik boyut ve kassamlarda derinleştiği iddia edilebilir. Bu durumda nasıl bir düşünce ve tutum geliştirilebileceğine ilişkin olarak ise dini kaynaklardan faydalanılabilir. Örneğin; 30 Ekim 2020 tarihinde İzmir’de yaşanan deprem felaketi sonrası dünya çapında önemli sayıda takipçisi bulunan düşünür ve yazar Paulo Coelho, sosyal medya hesabından İngilizce yayınladığı ayet tercümesinde “Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Evet, doğrusu her güçlüğün yanında bir kolaylık var.” (Kur’an, 94/5-6) şeklindeki paylaşımıyla birliktelik ve destek mesajı vermiştir (Coelho, 2020).

Dini kaynaklar kapsamında; “*Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.*” (Kur’an, 50/16) “*And olsun ki sizî biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.*” (Kur’an, 2/155) örneklerindeki gibi inanç bilgilerini aydınlatıcı, “*Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir*” (Kur’an, 3/104) söylemindeki gibi inanç prensiplerini ise yönlendirici kabul etmek faydalı olacaktır.

İnsanların içerisinde buldukları durumu, toplumun insanlara sunduğu nimet ve külfetleri anlamak için toplumsal sorunlar, patolojiler ilgili araştırmaları kısaca gözden geçirmek yerinde olacaktır. Yakın geçmişte Covid 19 salgınının etkileri karşısında, Amerikalı Ortodoks Musevilerinin dini başa çıkma durumlarının araştırıldığı bir çalışma sonucunda; özellikle içsel dindarlık, Yaradan’a inanç ve olumlu dini başa çıkmanın, daha az stres ve daha fazla olumlu etki ile güçlü ilişkili olduğu tespit edilmiş olup araştırmanın, yüksek sıkıntı durumlarında dinin ruh sağlığı için en büyük faydayı sunduğu şeklindeki fikre yönelik bulguları desteklediği ve kimi kişiler için kriz dönemlerinde aile ve inancın dirençliliği desteklemekte anahtar etmenler olarak hizmet edebilecekleri gibi bulgulara ulaşılmıştır (Pirutinsky ve ark, 2020: 2297-2298).

Yine yakın geçmişte Polonya’da gerçekleştirilen salgın döneminde din ve inanç algısı konulu araştırma sonucunda; modern toplumların salgın öncesinde vücut ve sağlıklı olmaya odaklanıp, çoğunlukla maneviyatı kapsama sokmadıkları, vücut ve duygu insanının ruh insanına hükmettiği; ancak salgın sebebiyle korku, ıstırap veya hastalık deneyimleyen kişilerin çoğunlukla manevi yenilenmeye işaret ettikleri, belki de yeni bir

Covid 19 nesli şekillenmesi sonucu maneviyat gelişimiyle, gerçek ve özgürlüğe dayalı olgun tavır türetilebileceği gibi çıkarımlar sunulmuştur (Kowalczyk ve ark., 2020).

Büyük ve artan miktarlarda araştırmanın, dini inancın bağışıklık işlevi ve enfeksiyon hassasiyeti üzerinde olumlu etkileri olduğunu belgediğini belirten Duke Üniversitesi Psikiyatri Bölümünden Harold G. Koenig (2020), küresel salgın döneminde ruhsal, fiziksel ve manevi bakımdan sağlıklı ve dirençli olabilmek için aşağıda özetlenen altı öneriyi sunmuştur:

- Dini inancını derinleştir (ilgili iddia: Tanrı ile daha güçlü bir ilişki geliştirmek için mükemmel bir zaman...)
- Komşunu, kendini sevdiğin gibi sev (buradaki komşu ifadesi, ihtiyaç içindeki herkesi tanımlamaktadır)
- Teknolojiyi kullan (ilgili iddia: teknoloji yakın ve uzaktaki kimseleleri risksiz ve maliyetsiz bağlamaktadır)
- Etrafındaki insanları uygulamalı olarak destekle (ilgili öneri: irtibat kur, manevi partnerlik sağla, gıda veya ilaç temin et vb.)
- Umursamaz davranma (ilgili öneriler: temizlik, maske, mesafe gibi tedbirleri almakta titiz davranmak anlamında)
- Fiziksel beden sağlığına önem ver (ilgili konular: egzersiz, uyku, kilo kontrolü, D Vitamini, manevi sağlık vb.).

S o n u ç

Bu makalede, bireysel ve toplumsal patoloji sebeplerini ele alınmış, olağan ve olağan olmayan patolojiye değinilmiş, bunların önlenmesi veya tedavisi için çeşitli görüşler incelenmiştir. Bu kapsamda makalenin son bölümünde ailenin önemi, toplumsal dayanışmanın destekleyici rolü, manevi değerler gibi konular kültür, inanç ve din boyutuna bakış başlığı altında kısaca değerlendirilmiştir. Dini başa çıkma kavramı kapsamında çeşitli uygulamalar ve öneriler paylaşılmıştır.

Kant'ın Tanrı'yı insan bilişinden, idrakinden azledip ona erişimi, uygulama ahlaki ve ahlaki motivasyon alanı mevkine indirmesinden sonra insanların daha faydacı oldukları iddia edilmişken, Hegel'in fenomenoloji ile uyardığı üzere kendi potansiyelleri ve kabiliyetleri dışında hiçbir şey deneyimlememiş olduklarını belirten kişilerin, kendilerinden çok emin hissettikleri tam da o şey, yani kendi dünyalarını anlamakta belki de başarısız oldukları da iddia edilmiştir (Blond, 1998: 2-3). Günümüzde toplumsal refah harcamalarının azaltıldığı, neoliberal politikaların toplumların sağlaışmasına yol açabildiği şeklindeki söylemlere değinmiş olmakla birlikte din ve inancın tedavi edici rollerine günümüzde de ihtiyaç duyulduğu, ekonomik hayatın çeşitli alanlarında da vurgulanmaktadır. Küresel çapta en büyük 100 şirketin % 20'sinden fazlasının

çalışanlarını desteklemek için inanç temelli destek grupları oluşturdukları, bu uygulamanın giderek artmakta olduğu belirlenmiştir (Crary, 2020). Küreselleşme konusunda fikir yürütenler, dünya nüfusunun % 84 ünün kendinden yüce bir varlık olduğuna inandığı veya 2010 yılında 1.6 milyar olan Müslüman nüfusun 2050 yılında 2.76 milyar sayısına ulaşmasının öngörüldüğü benzeri inanç alanından çeşitli bilgiler sunmuş, Klaus Schwab'ın, “değerler, yalnızca düşünsel süreç ile haklı gösterilemez inanç dahil edilmelidir” ifadesi de belirtilerek, küresel sistem sorunlarının çözümünde inancın önemine dikkat çekmiştir (Seiple, 2016). Diğer taraftan sosyal patolojilerle ilgili olarak dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, “... *yeryüzünde bozgunculuk yapmağa, ekin ve nesli yok etmeğe ...*” (Kur'an, 2/205) çalışan insanların bulunduğu. Ayrıca Covid krizini teknolojik dönüşüme hazırlayan tarihi bir an olarak niteleyen New York valisi örnek gösterilmek suretiyle Covid krizini faydaya dönüştürmeye, istismar etmeye yönelik toplum mühendisliği teknolojileri geliştirilebileceği veya Covid sonrası insan soyuna özgü toplumsal değerlerin bozulabileceği (Lamola, 2021: 15) benzeri iddiaların toplum sağlığı üzerine etkileri de araştırılabilir. Bireysel olarak ise bir Müslüman düşünürün sözleri (İbn Sînâ, 2005: 175) analiz edilerek; ilmî melekelerin ilkelerinin ancak vücut sağken, nefsin bedenden ayrılmasından önce elde edilebileceği sebebiyle, yüce yetkinliği kazanmak için uğraşılması, akledirliğin tasavvurunu gerçekleştirmeye çalışılması, gerçek düşüncelere aykırı bozuk görüşlere sıkıca bağlı inatçı ve inkârcı olunmaması gibi çıkarımlar üretilebilir.

Toplumsal patoloji araştırmalarında toplumlarda gözlenen intihar vakaları da veri sağlayabilmektedir. Japonya'da 2020 yılı içerisinde Covid-19 sebebiyle yaşanan toplam can kaybı sayısı 1765 iken, intihar sebebiyle sadece 2020 yılı Eylül ayı içerisinde 1805, Ekim ayı içerisinde 2153 can kaybı yaşanmış olması dikkate değerdir (Bhardwaj, 2020). Dinî başaşaıkmanın, ölüm kaygısına tampon oluşturup, ölüm kaygısının oluşturduğu olumsuz etmenleri engelleyebilecek bir mekanizma olarak kullanılabilmesi ifade edilmiştir (Rababa & Hayajneh & Bani-Issa, 2020: 52). Covid-19 salgın sürecinde terör yönetimi teorisinde belirtilen ölüm belirginliği hipotezindeki kaygıyı engellemede iyicil yaratıcılık olarak tanımlanan faaliyetlerin anlam ve değer sağlayarak faydalı olabileceği tespit edilmiştir (Cui ve ark., 2020: 2-7). Toplumsal patolojilerin önlenmesinde; herhangi bir dini veya seküler selamet ufku dışına atılmışlık, varoluş kaybı gibi tanımlanan Ernesto de Martino'nun geliştirdiği *kültürel kayamet* konusunda araştırma yapmak ile psikanalist Robert Lifton'un geliştirdiği, biyolojik ölümden daha korkutucu olabilen ve toplumun çözümlenmesini inceleyen *sembolik ölüm* konusunda (Dein, 2021: 11) araştırma-

lar yapmak, önleyici politikalar oluşturmak açısından olabilecektir. Bi-reylerin baş etmeleri açısından ise; majör depresif bozuklukların önlenmesinde dinin koruyucu etkisinin olabildiği, pozitif dini başa çıkmanın daha az ümitsizlik ve daha az intihar düşüncesi ile bağıntılı olduğu, pozitif dini başa çıkmanın dışadönük dindarlıktan çok, içedönük dindarlıkla bağıntılı olduğu şeklinde tespitler mevcuttur (De Berardis ve ark., 2020: 5-6). Zürih Üniversitesi'ndeki bilim insanlarınca gerçekleştirilen bir araştırmada; dinî vecibelerini yerine getiren dindarların, diğer dindar veya dindar olmayanlara kıyasla hayatlarından daha tatmin oldukları, nezaket, sevgi, kadirşinaslık, ümit, bağışlama ve maneviyat gibi karakter alanlarında daha yüksek puanlar elde ettikleri belirlenmiştir (Berthold & Ruch: 2014: 1). Yaşlılara ilişkin bir araştırmada, dinî başa çıkma pratiklerinin hergün uygulanması durumunda; stres tamponu oluşturulabilme, obeziteyle bağıntılı bozukluklar ile metabolik sistem bozukluklarının başlangıcını geciktirme imkânlarının sağlanabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Whitehead ve Bergeman, 2020: 393). Dinî başa çıkmanın stresle nörofizyoloji ilişkisi araştırıldığında; bilişsel, depresif ve travma-sonrası stres bozukluklarına sebebiyet oluşturan beynin ön ve yan bölgelerindeki faaliyet azalmasına yol açan psikolojik stres etmenlerinin tersine, dinî başa çıkma stratejileri sonucu ön ve yan beyin bölgelerinde faaliyet artışı gözlenmesinin zihin sağlığında dinî başa çıkmanın koruyucu olma ihtimalini güçlendirdiği iddiasını ortaya çıkarmıştır (Imperatori ve ark., 2020: 3).

Küresel salgın gibi büyük ölçekli sıkıntılarla başa çıkmada din ve inanç önemli işlevler gösterebilmektedir. Covid 19 salgınının Polonya'da yaşanmakta olan inanç üzerine etkisi konulu, 2020 yılı Nisan ayında gerçekleştirilen bir araştırmada; örneklem kapsamındaki kişilerden daha önceleri haftada birkaç saatini dini pratikler için kullandığını beyan eden bireylerin % 61.3'ünün bu dönemde daha fazla dua ve dini pratikler için zaman ayırdığını beyan ettiği, birkaç yılda bir dini törenlere katıldığını beyan eden kişilerin % 15.9'unun dini faaliyetlere katılımlarının arttığını beyan ettiği, daha önce hiçbir dini faaliyetlere katılmadığını beyan edenlerin % 7.4'ünde dini törenlere katılımlarında artış olduğunu beyan ettiği gözlenmiştir (Boguszewski ve ark., 2020: 1).

Toplumları etkileyen sorunlar arasına eklenen salgın felaketinin toplumsal patolojileri arttıracığına yönelik öngörüler doğrultusunda farkındalık artışı sağlanması ve önleyici tedbirler alınması gerekmektedir. Toplumsal patolojilerin derinleşmesi veya yanlarına yenilerinin eklenmesinin insanların davranışlarında olumsuz yönde çürümelere yol açması, toplumsal ayrışma ve nefretin artması, ruh sorunlarının, intihar teşebbüslerinin artması gibi çok çeşitli sonuçlara yol açabildiği deneyimlerinin farkında olarak önleyici veya iyileştirici politikalar geliştirilmelidir.

Toplumların ve bireylerin sorunlar ve krizler karşısında dirençliliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için insanların yaşama gayelerinin geliştirilmesinde yönlendirici bilgilendirmeler, hayata bağlanmalarını teşvik edici motivasyon kaynakları, yardımlaşma mekanizmaları, birliktelik kültür ve değerleri geliştirilip ön plana çıkarılabilir. Goethe'nin belirtmiş olduğu gibi “insan kendini ancak dünyayı bildiği ölçüde bilir. O, dünyayı yalnız kendi içinde bilir ve kendi bilincine de ancak dünya içinde varır. Gerçekten bilinen her yeni nesne içimizde yepyeni bir evren açar” (Fromm, 1962: 76).

Durkheim dayanışmayı savunmada, parçalanmayı engellemede ve dayanışmayı ilerletmede dini ritüellerin, özellikle ergenlik, evlilik ve ölüm gibi büyük dönüşüm zamanlarında sosyal gruplara sağladığı yardımları göstermekle ilgilenmiş olup, Giddens'e göre bu tür durumların üyelerin ontolojik güvenliğini yani dünyada olmaları ile ilgili güvenliklerini güçlendirmekte iyimserlik oluşturduğu iddia edilebilir (Seale, 1998: 143-144). Birlik ve dayanışmanın önemi, devamlı surette vurgulanan konular arasındadır. Birleşik Krallık İnanç ve Topluluklar Bakanı Lord Stephen Greenhalgh; inancın toplum hayatının kalbinde bulunmaya devam ettiğini, ülke genelinde inancından ilham alan insanların paha biçilemez çalışmalarını tam olarak desteklediklerini, pandemi döneminde tüm inançlardan insanların birlikte, yaşlı ve yalnızları desteklediklerini beyan etmiştir (MoHCLG & Greenhalgh, 2020). Daha geniş ölçekte ise İslam İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kuruluşların, görece kırılğan ülkelere yardım sağlamada dayanışma çabaları gözlenmektedir (MoFA Maldives, 2020).

Jung'un düşüncelerinden çıkarımlar geliştirilecek olursa; modern insanın Tanrı'nın sevgi dolu gözetimi altındaki çocukları olma durumunu yitirmesi, fizikötesi belirliliklerini kaybetmesi, insanın 'gelişim' için attığı her adımın felaket tehdidine güç kattığı gibi olumsuz değerlendirmelere ulaşılabilir. Bunun yanında bilimin, bir yandan insanın iç yaşam sığınağını tahrip ederken diğer yandan içimizden kaynaklanan yaraların tedavisinde de bize yardımcı olabileceği gibi olumlu bakış açısı içerisinde bulunan koşullar dâhilinde olumlu sonuca ulaşma çabalarının desteklenmesi gerektiği şeklinde yorumlanabilir.

Fromm'un farklı konular kapsamında değinmiş olduğu; insanın ekonomik amaçlar için araçsallaştırılması, doğa ile ilintiliğini yitirmesi, üretken olmaya son vermesi, güvensiz, tatminsiz ve kaygılı olması gibi durumların günümüzde de var olup olmadığının, makro ve mikro ölçekte değerlendirilmesi, küçük veya büyük ölçekte tedbirler alınması faydalı olabilecektir.

Jung'un bu konuyla ilgili bazı düşüncelerinden esinlenilecek olursak; bireylerin Tanrı ile özgün ve sağlıklı bir ilişkiye geri dönmelerinin

içe bakış ile mümkün olabileceğini ve günlük gerçekliklerin sürekli akışına karşı, daha yüksek, sonsuz gerçekliğin tampon olabileceğini belirtmesi dikkate alınmalıdır. Buradan hareketle, bireyler arasındaki bilinçdışı ilişki ağlarının önemi ve kolektif bilinçdışının bağlanma üzerindeki etkisi üzerine politikalar geliştirilmesi yerinde olabilecektir.

Bireylerin psikolojik dirençliliklerini güçlendirmek için; din, şehir, ülke gibi sembollerin kolektif bilinçdışı dahilindeki ruhsal ilktipler çerçevesinde ele alınması ve bu sembollerin güçlendirici, güven, bağlılık ve hayranlık verici olarak kurgulanmasının faydalı olabileceği önerilebilir.

Fromm'un öne sürdüğü düşüncelerinden esinlenilirse; bireysel patolojilerin yenilmesi için bilinçli veya bilinçaltı yaşanan elemin üstesinden gelme arayışı geliştirilmesi, nevrotik yapı temeli üzerine kurulmuş olan ve sürekli yinelenen yaşam pratiklerinin değiştirilmesi, teslimiyetçi eğilimlerin yinelenmemesi, sağlık arayışının bloke edilmemesi ve bunlar için değerler, kurallar, idealler sisteminin değiştirilmesi önerilirken, toplumsal patolojinin de bireylerin ötesinde veya bireylerden ayrı olmaması sebebiyle aynı prensiplerle giderilmesi önerilebilir.

Diğer taraftan gerçek bayramların, ortak sanatsal müşterek anlamların önemine ve dışavurumcu terapilerin faydalarına dikkat çekilmesi, etiyojoloji, kültürel sosyoloji, toplumsal psikiyatri çalışmalarından yararlanılması, politika patolojilerinin önlenmesi önerilebilir.

Kaynaklar

Aten, J. D. ve ark. (2012). Predictors of God concept and God control after hurricane Katrina. *Psychology of Religion and Spirituality*, 4, 182–192.

Bélík, V. (2015). Three perspectives on social pathology. *Social Pathology and Prevention*, 1 (1), 11-20.

Bentzen, J. S. (2020). *In crisis, we pray: Religiosity and the COVID 19 pandemic*. University of Copenhagen. (<https://www.economics.ku.dk>). Erişim tarihi: 17 Aralık 2020.

Berthold, A. & Ruch, W. (2014). Satisfaction with life and character strengths of non-religious and religious people: It's practicing one's religion that makes the difference. *Frontiers in Psychology*, 5 (876).

Bhardwaj, N. (2020). Suicide among women surges as more people in Japan kill themselves in a single month than the total number lost to Covid-19 in 2020. *Insider*. (<https://www.insider.com>). Erişim tarihi: 15 Mayıs 2021.

Blond, P. (1998). Introduction, theology before philosophy. [içinde] *Post-secular philosophy, between philosophy and theology*. (ss. 1-66). ed. P. Blond. London: Routledge.

Boas, A. V. (2020). Spirituality and health in pandemic times: Lessons from the ancient wisdom. *Religions*, 11 (11), 583.

Boguszewski, R. ve ark. (2020). The COVID-19 pandemic's impact on religiosity in Poland. *Religions*, 11 (646), 1-14.

Bonotti, M. & Zech, S. (2021). Has Covid -19 occasioned a crisis of civility? Responding to the social and political challenges of the pandemic. *ABC Religion and Ethics*. (<https://www.abc.net.au>). Erişim tarihi: 15 Mayıs 2021.

Bruce, M. A. ve ark. (2020). Religious coping and quality of life among black and white men with prostate cancer. *Cancer Control*, 27 (3), 1-8.

Butler, J. (2004). *Kızılğan hayat, yasın ve şiddetin gücü*. (çev: B. Ertür). İstanbul: Metis Yayınları.

Coelho, P. (2020). *So verily with the hardship there is relief, verily with the hardship there is relief – Quran Ch 94:5-6, To my Turkish friends, all my solidarity. Next Monday I will make a donation via RCRC*. Twitter. (<https://twitter.com>). Erişim tarihi: 17 Aralık 2020.

Cohn, S. K. (2007). The black death and the burning of Jews. *Past and Present*, 196 (1), 3-36.

Crary, D. (2020). More US firms are boosting faith-based support for employees. *The Associated Press*, (<https://apnews.com>). Erişim tarihi: 15 Mayıs 2021.

Cui, Y. ve ark. (2020). Benevolent creativity buffers anxiety aroused by mortality salience: Terror management in covid-19 pandemic. *Frontiers in Psychology*, 11, 3705.

De Berardis, D. ve ark. (2020). Religious coping, hopelessness, and suicide ideation in subjects with first-episode major depression: An exploratory study in the real world clinical practice. *Brain Sciences*, 10 (12), 1-12.

De Martino, E. (1964). Apocalissi culturali e apocalissi psicopatologiche. *Nuovi Argomenti*, 68–71, 105–141.

DeFronzo, J. & Gill, J. (2020). The sociology of social problems [içinde] *Social Problems and Social Movements*. Rowman & Littlefield: Publishing Group.

Dein, S. (2021). Covid-19 and the apocalypse: Religious and secular perspectives. *Journal of Religion and Health*, 60 (1), 5-15.

Döğüş, S. (2015). Kadın alplardan Bacıya'nı Rum'a-Anadolu bacıları teşkilatı; Türklerde kadının siyasi ve sosyal mevkii. *KSU Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 127-150.

Durodié, B. (2020). Handling uncertainty and ambiguity in the COVID-19 pandemic. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12 (1), 61–62.

Fromm, E. (1947). *Erdem ve mutluluk: Ahlak psikolojisi üzerine bir inceleme*. (çev: A. Yörükân & der: T. Yörükân). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fromm, E. (1956). *The sane society*. London: Routledge.

Fromm, E. (1962). *Yeni bir insan yeni bir toplum*. İstanbul: Say Yayınları.

Garaudy, R. (1990). *Yobazlıklar*. (çev: C. Aydın). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Gedük, S. (2015). *Kur'an'da müminlere teselli, moral ve motivasyon*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Giri, A. K. (2014). Society as a patient: Metapathology, healing and challenges of self and social transformations. *Social Alternatives*, 33 (2), 31-35.

Gündüz, M. (2018). Kur'an-ı Kerim fihristinin değer odaklı analizi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16 (35), 159-182.

Hamidullah, M. (2005). *İslam anayasa hukuku*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Haynes, D. (2020). Risk of new world war is real, head of UK armed forces warns. *Skynews*. (<https://news.sky.com>). Erişim Tarihi: 17 Aralık 2020.

Hogwood, B. W. & Peters, B. G. (1985). *The pathology of public policy*. USA: Oxford University Press.

Hökekleli, H. (2013). *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İbn Hişam. *Es-Sire*. II, 501, 504.

İbn Sînâ (2005). *Kitâbu's-şifâ: Metafizik-II*. (çev. E. Demirli & Ö. Türker). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Imperatori, C. ve ark. (2020). Neurophysiological correlates of religious coping to stress: A preliminary EEG power spectra investigation. *Neuroscience Letters*, 728, 134956.

Ingleby, D. (1991). Introduction. [çinde] *The Sane Society*. London: Routledge.

Johnson, L. M. (1993). Jung's answer to modern man. *The Political Science Reviewer*, 22, 327.

Jung, C. G. (1933). *Modern man in search of a soul*. Kegan Paull, Trench, Trubner & Co Ltd. (<https://www.archive.org>). Erişim tarihi: 17 Aralık 2020.

Koenig, H. G. (2020). Maintaining health and well-being by putting faith into action during the COVID-19 pandemic. *Journal of Religion and Health*, 59, 2205-2214.

Kowalczyk, O. ve ark. (2020). Religion and faith perception in a pandemic of COVID-19. *Journal of Religion and Health*, 59 (6), 2671-2677.

Kur'an-ı Kerim Meali. (2011). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. (<https://kuran.diyamet.gov.tr>). Erişim tarihi: 17 Aralık 2020.

Lamola, M. J. (2020). Covid-19, philosophy and the leap towards the posthuman. *Phronimon*, 21 (1), 1-18.

Liang, L. ve ark. (2020). Post-traumatic stress disorder and psychological distress in Chinese youths following the COVID-19 emergency. *Journal of Health Psychology*, 25 (9), 1164-1175.

Lifton, R. (1979). *The broken connection: On death and the continuity of life*. New York: Simon and Schuster.

Malchiodi, C. A. (2005). Expressive therapies, history, theory, and practice. [çinde] *Expressive Therapies*. (ss. 1-15). ed. C. A. Malchiodi. Guilford Publications.

McKane, W. (1965). *Al-Ghazali's book of fear and hope*. Leiden E. J. Brill.

Ministry of Foreign Affairs, Maldives, (2020). *Minister Shaid calls for greater Islamic unity and solidarity in the face of global challenges at the 47th council of foreign ministers meeting of OIC*. Maldives: Gov. Mv. (<https://www.gov.mv>). Erişim tarihi: 27 Aralık 2020.

Ministry of Housing, Communities and Local Government & Stephen, G. (2020). *Call for views to support comprehensive faith engagement review*. UK: Gov. UK. (<https://www.gov.uk>). Erişim tarihi: 13 Aralık 2020.

Molteni, F. ve ark. (2020). Searching for comfort in religion: Insecurity and religious behaviour during the COVID-19 pandemic in Italy. *European Societies*, 23 (1), 704-720.

Opler, M. K. (1959). The cultural backgrounds of mental health. [çinde] *Culture and Mental Health*. (ss. 1-17). ed. M. K. Opler. New York: The MacMillan Company.

Özkan, M. (2020). Medine vesikası. [çinde] *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (ss. 212-215). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Pappas, S. (2020). How will people react to the new financial crisis. *American Psychological Association*. (<https://www.apa.org>).

Pargament, K. I. & Exline, J. J. (2020). Religious and spiritual struggles. *American Psychological Association*. (<https://www.apa.org>).

Park, C. L. ve ark. (2018). Do religious habits and coping help in the immediate aftermath of a crisis? Relations with hurricane Katrina Evacuees' acute stress symptoms and functional impairment. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 11 (6), 563.

PeConga, E. K. ve ark. (2020). Resilience is spreading: Mental health within the COVID-19 pandemic. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 12 (1), 47.

Pickworth, F.A. (1938). Social pathology. *The British Medical Journal*, 2 (4058), 814. (<https://www.jstor.org>).

Pillay, A. L. & Barnes, B. R. (2020). Psychology and COVID-19: Impacts, themes and way forward. *South African Journal of Psychology*, 50 (2), 148-153.

Pirutinsky, S. ve ark. (2020). COVID-19, mental health, and religious coping among American Orthodox Jews. *Journal of Religion and Health* 59 (5), 2288–2301.

Rababa, M. & Hayajneh, A. A. & Bani-Issa, W. (2020). Association of death anxiety with spiritual well-being and religious coping in older adults during the covid-19 pandemic. *Journal of Religion and Health*, 60 (1), 50-63.

Ratner, C. (2017). The generalized pathology of our era: Comparing the biomedical explanation, the cultural-political explanation and a liberal-humanistic-postmodernist perspective. *International Critical Thought*, 7 (1), 72-92.

Reichner, S. & Strott, C. (2020). On order and disorder during the COVID-19 pandemic. *British Journal of Social Psychology*, 59, 694–702.

Roman, N. V. ve ark. (2020). Spiritual care – ‘A deeper immunity’ – A response to Covid-19 pandemic. *African Journal of Primary Health Care & Family Medicine*, 12 (1), 24-56.

Seale, C. (1998). Normal/patolojik. [içinde] *Temel Sosyolojik Dikotomiler*. (ss. 141-158). ed. C. Jenks. (çev. F. Kenevir). Ankara: Atıf Yayınları.

Seiple, C. (2016). What faith can do for 9 global systemic challenges. *World Economic Forum*. (<https://www.weforum.org>). Erişim tarihi: 15 Mayıs 2021.

Shafiei, B. (2017). Factors affecting social pathology in society. *NG Journal of Social Development*, 6 (3), 132-136.

Shechter, A. ve ark. (2020). Psychological distress, coping behaviors, and preferences for support among New York healthcare workers during the COVID-19 pandemic. *General Hospital Psychiatry*, 66, 1–8.

Staub, E. (1989). *The roots of evil*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sugar, J. A. ve ark. (1991). Development’s ‘downside’: Social and psychological pathology incountries undergoing social change. *Health Transition Review*, 1 (2), 211-220.

Sutherland, E. H. (1945). Social pathology. *American Journal of Sociology*, 50 (6), 429-435.

Thompson, J. W. (1921). The aftermath of the blackdeath and the aftermath of the greatwar. *American Journal of Sociology*, 26 (5), 565-572.

United Nations (1955). *The prevention of juvenile delinquency in selected european countries*. UN Secretariat.

Ward, P. (2017). Celebrity worship as parareligion: Bieber and believers. [içinde] *Religion and Popular Culture in America*. California: University of California Press. (<https://dro.dur.ac.uk>). Erişim tarihi: 17 Aralık 2020.

Wenger, P. (1948). Reviewed work(s): Psychosocial medicine by James L. Halliday. *The Scientific Monthly*, 67, (2). American Association for the Advancement of Science. (<https://www.jstor.org>).

Whitehead, B. R. & Bergeman, C. S. (2020). Daily religious coping buffers the stress-affect relationship and benefits overall metabolic health in older adults. *Psychology of Religion and Spirituality*, American Psychological Association, 12 (4). 1-7.

Wikipedia (2020). *Holy (Justin beiber song)*. (<https://en.wikipedia.org>). Erişim tarihi: 17 Aralık 2020.

Wolf, L. J. ve ark. (2020). The importance of (shared) human values for containing the COVID-19 pandemic. *British Journal of Social Psychology*, 59, 618–627.

Wootton, B. (1963). *Social science and social pathology*. London: Ruskin House, George Allen & Unwin Ltd.

